

Het knooppunt Middenduin

Middenduin kent een geschiedenis van zandwinning, landbouw en bebossing. Het duingebied is de afgelopen tweehonderd jaar flink door de mens onder handen genomen en heeft daar opvallend genoeg een gevarieerde natuur aan overgehouden. In 1990 is de intensieve bollenteelt beëindigd. Sindsdien werkt Staatsbosbeheer aan het omvormen van de voormalige zanderij en de overgangszone naar het droge duin tot een natte duinvallei.

Middenduin, 158 hectare groot, ligt tussen twee verkeerswegen naar de kust: de spoorweg Haarlem-Zandvoort (1882) en de Bloemendaalse Zeeweg (1921). Beide wegen hebben een bochtig verloop. De spoorweg omdat grondeigenaar Borski geen trein door zijn landgoederen wenste en de Zeeweg omdat ontwerper Leonard Springer de duinvormen als uitgangspunt gebruikte. De centrale ligging in de binnenduinen en de passage onder de spoorbrug over de Zanderijvaart maken dat Middenduin ook een verbindingsfunctie heeft voor het verkeer van wilde planten en dieren. Het gebied is vrij toegankelijk voor wandelaars.

Ontginning

De naam 'Middenduin' komt van de poging om dit gebied planmatig te ontwikkelen voor grootschalige landbouw ten tijde van de Bataafse Republiek. De ontginning Middenduin werd in 1794 gesticht op het Zwarte Veld. De exploitatie werd groots en met hulp van velen aangepakt. Voor de akkerbouw op de arme zandgrond stelde de gemeente Haarlem vruchtbaar stadsafval ter beschikking. Bovendien was er een omvangrijke veestapel van runderen, schapen en varkens die tot ver in de omtrek werd geweid, zoals in het Koevlak en de Schapenkamp. In de woelige Franse tijd die volgde sneuvelde de onderneming. Het leger van Napoleon sloeg in 1803 zijn kamp op bij de Kamperberg. De boerderij Middenduin, nu woonhuis aan de Zeeweg, werd verpacht en bleef nog lange tijd op bescheiden wijze in bedrijf. De Zwarteveldeweg, ruwweg op de grens van Middenduin en Kraansvlak, is de oude toegangsweg vanaf Kraantje Lek naar de boerderij. De door houtsingels omzoomde veldjes langs de halfverharde weg waren vroeger de met straatvuil bemeste akkertjes.

Duinbebossing

In een zoveelste poging om de voortdurende zandverstuivingen te stoppen werden de hoge binnenduinen aan de kant van Duinlust en verder zuidwaarts op Koningshof rond 1880 met dennen beplant. De machtige grootgrondbezitter Willem Borski III en zijn familie vonden dat het afgelopen moest zijn met de voortdurende aantasting van hun bezittingen. Zij wilden de duinzoom bouwrijp maken voor de bouw van landhuizen. De plantage met Corsicaanse den, een variëteit van de zwarte den uit Zuid-Europa, werd groots aangepakt en slaagde wonderwel. De reusachtige bomen op Duinlust stammen uit deze tijd en behoren met die van Koningshof tot de oudste Corsicanen in de duinstreek.

Overzichtskaart op pagina 140

ZEER BIJZONDER DE OMWEG WAARD	BIJZONDER
**	*
► specifieke soorten: waterviolier in schoon kwelwater en veenreukgras in de graslanden	► van duin naar zanderij naar bollengrond naar rijk natuurgebied

In zijn album Blonde duinen (1911) schrijft Thijsse lovend over deze, toen nog jonge dennenbossen: "Heerlijk is het, na een tocht door het barre zeeduin terecht te komen binnen de beschutting van zo'n dertigjarig dennenbos." Het liefst zag hij dat de duinbeplanters "alles volzetten met jonge dennetjes." Later herzag Thijsse zijn mening toen hij constateerde dat oudere dennenbossen toch wel erg eentonig waren, dat prachtige duinvormen werden verborgen en dat mooie duinrooshellingen verloren gingen. Tegenwoordig zijn de dennenplantages niet meer weg te denken, maar worden ze geleidelijk omgevormd tot meer natuurlijk bos met een struiklaag en met loof- en naaldbomen van alle leeftijden. De dennenbossen zijn leefgebied en voedselbron voor dieren en karakteristieke paddenstoelen als de koperrode spijkerzwam en de dennenslijmkop. De eekhoorn en de grote bonte specht hebben een grote vaardigheid in het winnen van de voedzame pijnboompitten uit de dennenkegels. Kuifmees, zwarte mees en kruisbek zijn regelmatige wintergasten – heel soms broeden ze hier, de kruisbek vooral na winterinvasies.

Landschap en natuurwaarden

Het landschap van Middenduin is bijzonder door de extreme overgangen tussen hoge duinen en diepe dalen. Deze zijn mede te danken aan de zandwinning die hier op gang kwam toen in de 18e eeuw de zanderijen op de voorduinen, thans het Westelijk Tuinbouwgebied en landgoed Elswout, uitgeput raakten. De Zanderijvaart ontstond rond 1840 nadat de duinrug tussen Duinlust en de Brouwerskolk doorgraven was. Daarna is Zanderij Middenduin tot 1948 in bedrijf geweest. De krater die daardoor in het duin geslagen is werd enkele decennia later bollenland en kreeg in 1990 een natuurbestemming. Vanaf de ingang aan de Duinlustweg tot aan de spoorbrug gaat het wandelpad door een smal dal en daarna door de vlakte van de Zanderij. Zonder ook maar een meter te hoeven klimmen of dalen steek je hier dwars door het hoge loopduin dat de binnenduinrand vormt. De hellingen aan weerszijden zijn soms wel dertig meter hoog. De steile noordhelling aan de

kant van Duinlust is door het zware bos nauwelijks zichtbaar maar wel voelbaar als je het stijgende bospad oploopt. De zonnige zuidhelling is meer open. Het oorspronkelijke duingrasland met duinroos, duinviooltje, ruige scheefkelk en tal van andere duinplanten is de laatste jaren echter steeds meer verruigd en dichtgegroeid met kreupelhout. Daardoor is de waarde als leefgebied voor warmteminnende dieren als zandhagedis en insecten afgenomen. Begin jaren negentig behoorde deze helling tot de rijkste vliegplaatsen van duinvlinders zoals kleine parelmoervlinder, bruin blauwtje en oranjetipje. Nu niet meer, sporadisch komt nog een oranjetipje voorbij. De Zanderij ontwikkelt zich, na een periode van herinrichting en verschraving van de voedselrijke cultuurgrond, tot bloemrijk grasland met kalkrijk kwelmoeras aan de randen. Bijzondere plantensoorten zoals parnassia, veenreukgras (de enige plek in de deze duinstreek), rietorchis, grote ratelaar, rond wintergroen en de waterplant paarbladig fonteinkruid

hebben zich gevestigd. Ook dieren hebben de natte vallei gevonden zoals de rugstreeppad en de ijsvogel, die hier regelmatig broedt.

Een parel van Middenduin is de waterviolier, die volgens Van Eeden "door haar hoge bloemstengels en kransvormende, in verdiepingen geplaatste, violet-rozerode of witachtige bloemen, in mei en juni de aandacht der voorbijgangers trekt." Waterviolier wijst op de aanwezigheid van schoon en helder kwelwater en was rond 1900 nog een heel gewone verschijning aan de Zuid-Kennemer duinrand. Daarna ging het snel bergafwaarts. Rond 1990 was een slotje in het achterste moerasgedeelte van de Zanderij de laatst bekende verblijfplaats. Na de stopzetting van de waterwinning in de Kennemerduinen en de herinrichting van het gebied is de waterviolier uit haar schuilplaats gekomen. Zij kan nu ook weer bewonderd worden in wateren met een rechtstreekse verbinding met de Zanderij: o.a. de Brouwerskolk en de sloten bij Elswout en in het Westelijk Tuinbouwgebied.

Grote ratelaar

Ijsvogel | Waterviolier